

Projectieve identificatie in groepen; een therapeutisch potentieel

Het doel van dit artikel is om inzichtelijk te krijgen wat projectieve identificatie is, hoe die zich manifesteert in behandelgroepen, en hoe de groepspsychotherapeut dit kan hanteren. De auteurs gaan mee in de stelling dat een dergelijk primitief fenomeen toch bewerkbaar is, zodat de groep ervan kan profiteren. Zij zetten uiteen hoe de groepsleider zou kunnen handelen en ondersteunen hun bevindingen met klinische vignetten.

Door **Corine van der Veer** en
Anne-Marie Claassen

Wat is projectieve identificatie? In navolging van Van Holten-Basch (1999) kiezen wij als vertrekpunt de omschrijving van projectieve identificatie zoals Ogden (1979, 1982) die uiteen heeft gezet. Projectieve identificatie verloopt in vier stappen. Deze stappen zijn geen bewuste daden die een persoon inzet voor eigen welbevinden, maar onbewuste acties waarover men geen controle heeft en geen zicht op heeft. Voor de duidelijkheid bespreken we dit proces in termen van zender en ontvanger. In de klinische praktijk zal doorgaans de cliënt de zender zijn, en de therapeut de ontvanger. In een groep is een groepslid de zender. De (sub)groep en/of de therapeut is de ontvanger. Uiteraard kan zich ook de situatie voordoen dat de therapeut zich van projectieve identificatie bedient.

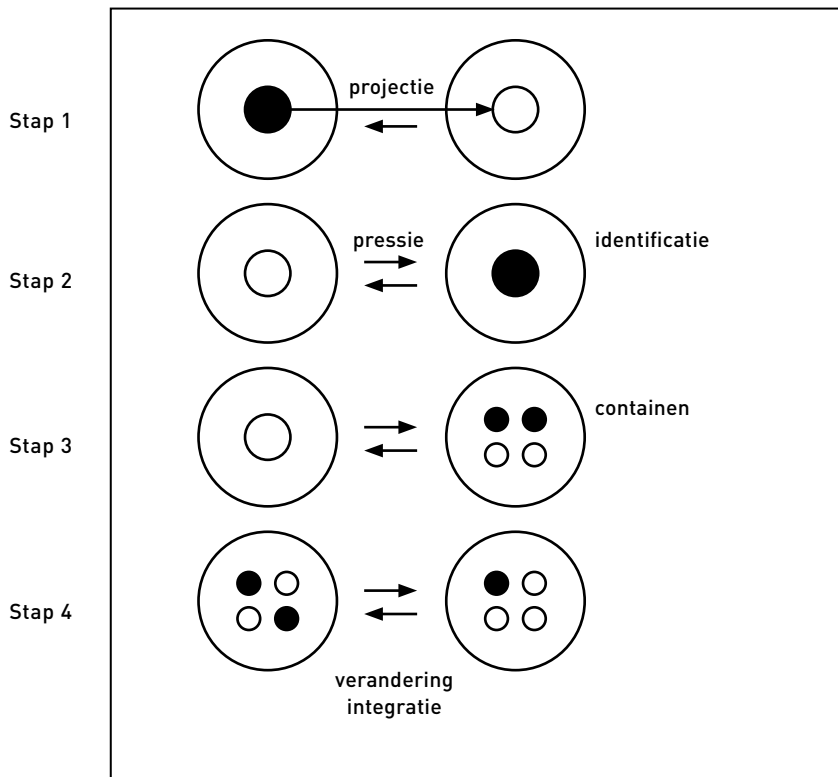
De stappen in het proces van projectieve identificatie zijn als volgt.

1. De zender evacueert een ongewenst c.q. bedreigend affect of deel van het zelf en projecteert dit op een ander, de ontvanger.
2. De zender oefent druk uit op de ontvanger om zich dienovereenkomstig te gaan voelen en te gedragen.

3. De ontvanger reageert op deze druk met identificatie met de geprojecteerde inhoud. In het beste geval kan de ontvanger de inhoud van de projecties containen en verwerken door erover te mentaliseren. Afhankelijk van de tegenoverdrachtsreacties van de ontvanger kan hij of zij er ook minder goed in slagen om de projec-

ties te containen. Dit maakt dat de ontvanger zich naar de geprojecteerde inhoud gaat gedragen. In dit geval spreken we van *enactment*.

4. De zender her-internaliseert de geprojecteerde inhoud, die bewerkt is door de ontvanger.

Figuur 1. Het proces van projectieve identificatie schematisch weergegeven.

Er zijn dus altijd drie componenten nodig om projectieve identificatie tot ontwikkeling te laten komen: de zender, de ontvanger(s) en de relatie tussen deze componenten. De zender wordt geconfronteerd met een ondraaglijk element, wat vanuit zijn onbe-

wuste zijn bewustzijn dreigt binnen te dringen. Dit element kan bijvoorbeeld een zeer intens en ondraaglijk affect zijn (zoals onmacht), of een ondraaglijke zelfrepresentatie (bijvoorbeeld *ik ben een sukkel*). Dit moet worden afgeweerd. De afweer is nodig

uit zelfbehoud, uit angst voor versplintering of uit angst voor verlating door de ander. De evacuatie is fors en primitief, omdat hij absoluut moet zijn; er mogen geen restjes

Het is als het ware een splinter die uit het psychisch lichaam wordt gewerkt

achterblijven in het kwetsbare ego. Het is als het ware een splinter die uit het psychisch lichaam wordt gewerkt. Daarmee wordt een intrapsychische spanning een interpersoonlijke interactie. (Shay, 2011).

Functies

Volgens diverse auteurs, onder wie Ogden (1979, 1982, 1994) misschien wel de belangrijkste is, wordt projectieve identificatie beschouwd als een psychologisch proces dat zowel een vorm van afweer is als een manier van communicatie, een primitieve vorm van een objectrelatie en een weg naar verandering. Deze vier functies kunnen dus allemaal van nut zijn voor de zender. Het is afhankelijk van de context welke functie, welke betekenis van de projectieve identificatie vooraan staat.

1. Projectieve identificatie als afweer: *'Ik wil het kwijt.'*

Het gaat hier om evacuatie van ondraaglijke gevoelens of aspecten van het zelf die beleefd worden als een gevaar en moeten worden 'weggedaan'. Als afweer heeft projectieve identificatie de functie om een gevoelde

psychologische afstand te creëren tussen delen van het Zelf. Zowel goede als slechte delen kunnen geprojecteerd worden – goede delen om ze te beschermen tegen mogelijk destructieve krachten in het Zelf. Het voornaamste doel van projectieve identificatie in deze functie is behoud van het Zelf.

2. Projectieve identificatie als communicatie: *'Voel wat ik voel, zodat je me begrijpt.'*

Als een communicatiemodus is projectieve identificatie het proces waarbij gevoelens die congruent zijn met de persoon bij een ander worden geïnduceerd, waardoor men een gevoel creëert begrepen te worden door de ander, of één te zijn met een ander.

3. Projectieve identificatie als objectrelatie: *'Blijf bij me. Ik hou je onder controle.'*

Als een vorm van een objectrelatie zet projectieve identificatie een manier van zijn neer. En een manier van verhouden tot een object dat (deels) losstaat van het Zelf. Het is een manier om separatie te voorkomen (Van Holten-Basch, 1999) of de mogelijk slechte en gevaarlijke ander onder controle te houden.

4. Projectieve identificatie als veranderings-agent: *'Heel mij, repareer mij.'*

Projectieve identificatie kan een weg naar verandering, naar groei zijn. De gevoelens waar men zo mee worstelt, die aan een ander worden uitbesteed, kunnen door die ander verwerkt en verteerd worden, en zo mogelijk, via dezelfde relatie, weer teruggeven worden. Maar dan dusdanig verwerkt dat de inhoud niet langer ondraaglijk is. Dit kan leiden tot meer integratie van goede en zelfrepresentaties en objectrelaties. Zie ook stap 4 in figuur 1.

In de praktijk wordt projectieve identificatie vaak maar één functie toebedeeld, namelijk die van een afweermechanisme. Daarnaast wordt het vaak nog sterker vereenvoudigd tot het labelen van gedrag van de cliënt als lastig en manipulatief. Er wordt dan over de lastige cliënt gesproken, die 'niet wil meewerken', 'manipuleert' en 'geen echte hulpvraag' heeft. Dit heeft volgens ons te maken met onvoldoende kennis van projectieve identificatie. Het maakt dat de hulpverlener onderworpen blijft aan de geprojecteerde inhoud. De druk die de cliënt op de hulpverlener, en soms zelfs op hele teams uitoefent om gevoelens te ervaren die overeenkomen met de projecties (stap 1 en 2) is vaak zeer krachtig. De hulpverlener probeert begrijpelijkerwijs deze vaak afschuwelijke projecties buiten zich te houden. Projecties van 'de verkrachter', 'de nijdige', 'de afgunstige' of 'de dader' zijn daar voorbeelden van. Dit is veelal het gevolg van normale menselijke motieven ('dit wil ik niet voelen, dit is niet van mij'), maar kan evenzo gevoed worden vanuit professionele motieven ('ik wil me niet laten meeslepen door mijn tegenoverdracht'). Op het moment dat de therapeut zich verzet tegen deze sterke druk vanuit de cliënt, laat de therapeut zich paradoxaal genoeg juist leiden door tegenoverdracht; de hulpverlener kan namelijk soms niet anders dan op een primaire manier reageren op deze druk middels verzet, terugtrekken, ontkenning, onmacht of verlamming.

Door de projectieve identificatie van de cliënt te bezien vanuit de overige functies zoals Ogden omschreven heeft, ontstaat er ruimte voor de hulpverlener en daarmee ook voor het therapeutisch proces. Op de eerste plaats alleen al omdat men erover na

kan gaan denken. Waarom heeft deze cliënt het op dit moment nodig om mij dit gevoel, dit zelfaspect te laten voelen? Wat is de functie? Is het afweer? Wil hij me er iets mee vertellen wat nog geen woorden heeft? Wil hij een bepaalde relatie aangaan met een afgesplitst deel van zichzelf via mij, als tijdelijke gastheer? Wil hij dat ik hem help om iets te verwerken, te repareren wellicht? Deze vragen omvatten de vier functies van projectieve identificatie. Op het moment dat de hulpverlener zichzelf deze vragen stelt, is hij weer aan het mentaliseren. Er ontstaat

*Het is lang niet altijd
nodig of zinvol
om de geprojecteerde
inhoud te benoemen*

innerlijke ruimte die maakt dat de projecties van de cliënt ontvangen kunnen worden. Dit kan de therapeut vervolgens helpen antwoord te vinden op deze vier vragen. Soms zijn hierbij collega's nodig, soms is de innerlijke dialoog al voldoende. Het is lang niet altijd nodig of zinvol om de geprojecteerde inhoud te benoemen in een duiding. Integendeel, Ogden pleit ook voor het gebruiken van een 'stille duiding' waarmee hij bedoelt dat de therapeut een duiding maakt van de projecties en de functies ervan, en deze voor zichzelf houdt en in de eigen 'mind' bewaart.

In de groep

Een van de vier functies van projectieve identificatie die we beschreven is die van

een afweermechanisme, een primitief afweermechanisme dat ieder mens in de kiem in zich meedraagt, ook als men is uitgegroeid tot een ontwikkelde en gezonde persoonlijkheid. Ook bij iemand met een neurotische structuur kan men zich onder zware psychische druk, in regressieve toestand, van primitieve afweer zoals loochening, splitsing, en dus ook projectieve identificatie bedienen (Kernberg, 1987). Een groep leent zich bij uitstek voor het mobiliseren van dergelijke afweer. Immers, het is bekend dat een groep heftige affecten kan activeren, zoals angsten en woede. Deze affecten zijn universeel en worden geluxeerd door de intrinsieke spanningsvelden van elke groep: eigenheid versus sociale aanvaarding, autonomie versus verbondenheid, verlangen naar exclusiviteit versus de angst tot uitstoting, hechting versus losmaking, behoud versus groei. Er is altijd een wederzijdse afhankelijkheid in een groep en dit kan conflictueus zijn (Bion, 1961; Nitsun, 1989). Onze eigenheid en identiteit worden beïnvloed door de groep en zijn rollen of normen, maar ook door eigenheid en identiteit van de anderen; een veelvoud van voorstellingen en hieraan gebonden affecten over zichzelf en de ander. Tot slot activeert een groep ook kernervaringen uit het gezin van herkomst en andere belangrijke sociale interacties in het leven van de groepsleden (Yalom & Leszsc, 2005). In een groep staan het Zelf en de Ander dus altijd op gespannen voet met elkaar. Het is deze spanning waar een groepspsychotherapeut dankbaar gebruik van maakt om allerlei ontwikkelingsthema's door te werken. De interacties tussen groepsleden en therapeuten zijn te herkennen als variaties op de dynamiek van de mentale

toestand en levens van de groepsleden. Vaak beschadigd, chaotisch, angstaanjagend en ongrijpbaar. Deze geïnternaliseerde delen van het Zelf ontvouwen zichzelf in de groep via herhalende relatiepatronen en automatische gedachten en gevoelens in de trant van 'de dingen gaan nu eenmaal zo'. Dergelijke interacties zijn versies van vroege trauma's die plaatsvonden voordat men de cognitieve mogelijkheden had om er een coherent narratief van te maken. Het kunnen evenzo late(re) trauma's betreffen die gedissocieerd zijn met het gevolg dat deze niet toegankelijk waren voor mentale verwerking. Ongementaliseerde inhoud, Zelf-delen, worden in een groep tot uiting gebracht in interactie met anderen, via projectieve identificatie en uitageren of enactment (Grossmark, 2007). De groep is dan als het ware een open wond in plaats van een spiegelpaleis. De activatie van dergelijke intense affecten wordt via de vorm van de groep ook nog eens versterkt: middels spiegeling (de non-verbale vorm) en resonantieprocessen worden de individuele affecten overgedragen op andere groepsleden in een continu heen en weer bewegend proces. In korte tijd worden affecten daardoor zeer intens en mogelijk ondraaglijk in een groep. Indien er onvoldoende angst-verlagende interventies worden gedaan door de groepsleider, kunnen groepsleden hun ondraaglijke emoties gaan afweren, bijvoorbeeld middels projectieve identificatie. De diverse, vaak emotioneel betekenisvolle relaties in een groep bieden een podium voor de projectie en de identificatie. Volgens Bion (1961) is projectieve identificatie een van de belangrijkste vormen van interactie tussen cliënt en therapeut, in zowel individuele psychotherapie als in een

groep. Bion introduceerde daarbij het begrip 'containment', waarmee hij doelde op het ontvangen van de projecties van de cliënt(en) en deze bewaren en verwerken op een veilige manier. Ogden noemt dat een van de essentiële taken van de therapeut. De therapeut is hierbij geen leeg vat waar van alles in geprojecteerd kan worden. Hij is een mens van vlees en bloed met zijn eigen geschiedenis, onbewuste conflicten en psychologische moeilijkheden. De gevoelens waar cliënten mee worstelen zijn doorgaans zwaar emotioneel geladen, pijnlijk en gaan over conflictueuze levensgebieden waar ook de therapeut niet van verschoond is. Echter, men mag veronderstellen dat de therapeut door eigen vorming, scholing en psychotherapie minder bang is en minder geneigd is weg te blijven van deze terreinen dan de cliënt (Ogden, 1979). Het is de taak van de groepstherapeut om de groep te helpen om deze chaotische interacties betekenis en samenhang te geven. Het is tevens de taak van de groepstherapeut datgene wat tot dan toe vast zat in het domein waar nog geen woorden zijn, of waar het nog niet gevoeld kan worden, naar boven te laten komen en zichtbaar, voelbaar en bespreekbaar te maken (Grossmark, 2007).

Het volgende vignet illustreert hoe projectieve identificatie tot uiting kan komen in een groepspsychotherapie. Het zijn uitgeschreven, gespeelde scènes uit een fragment van de DVD *Groepsfasen uitgelicht: de kracht van Cohesie* van de NVGP.

Scène 1

Liselot: Nou, wat ik al zei, ik stond in de kroeg (slaat op haar heen) en ik stond eigenlijk heerlijk op de dansvloer en wat ik al zei uh,

dat meisje dat naast mij stond bleef maar bezig (kijkt naar de grond) en duwen (maakt beweging met elleboog) en ruimte maken. Ik dacht op een gegeven moment... ik was me zo aan het irriteren... dat ik dacht, ja kom op zeg, doe even normaal... en (kijkt naar de grond) en ik dus op een gegeven moment... zo, ja... steeds kwaaiër... dat ik dacht... dat moet niet langer meer duren... want dan krijgt ze gewoon... ja... een klap... (groep is onrustig en verveeld) en dat heb ik nog nooit gewoon gedaan hoor, overigens... ik heb nog nooit... dat ik dacht dit gaat niet goed... (groepslid wil ingrijpen)... nou ik dacht... mijn vriend staat aan de bar... dus ik dacht... dan ga ik daar heen en misschien kan hij wat naar ons toe, of gewoon even kan helpen... toen liep ze gewoon achter me aan...

Eric (zwaaiend): Hallo; heb jij een bord voor je kop of zo, kijk even, iedereen is afgehaakt. Heb je dat niet in de gaten?

Liselot: Nou, ik wil heel even mijn verhaal afmaken... (verder vertellend)

Eric: (roepend) Dat heeft toch geen zin!

Maaïke: Luister nou Liselot; dit is precies wat er steeds gebeurt, elke keer begin jij een verhaal te vertellen wat nergens over gaat, daardoor gaat deze groep niet verder. Elke keer begin je weer een verhaal over wat anderen allemaal wel niet doen en nooit krijg ik een beeld...

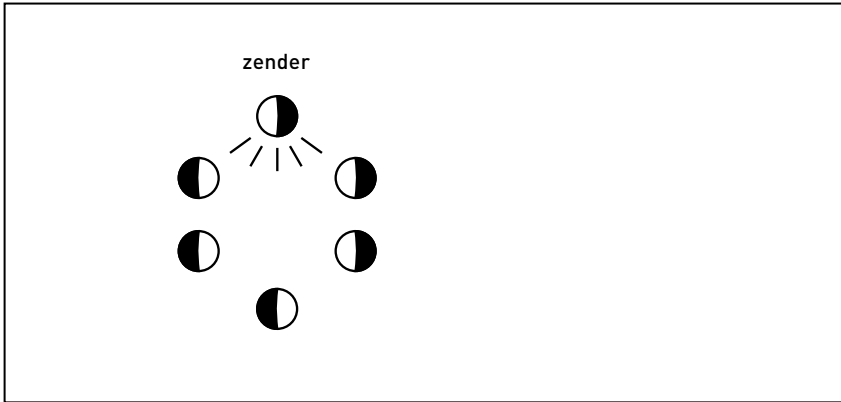
Liselot: Mag ik mijn verhaal nu eens afmaken?

Maaïke: Nee, zeg, liever niet, zeg, jeetje.

Liselot: Nou zeg...

Bespreking

Liselot vertelt over een incident waarbij ze kwaad op iemand was, maar ze vertelt dit op een zuchtende en onduidelijke manier (figuur 2). Een paar groepsleden reageren duidelijk geïrriteerd. Zij verwoordt haar

Figuur 2. De zender communiceert een ondraaglijk aspect/gevoel waar de overige groepsleden op reageren en resoneren.

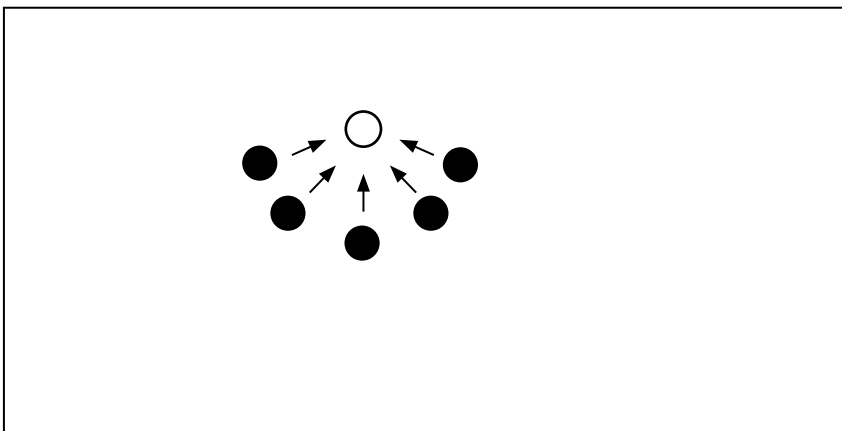
gevoelens niet, maar laat deze voelen aan de anderen. Uit de scène maken we op dat er hiervoor al vergelijkbare interactiepatronen hebben plaatsgevonden. Ze heeft moeite met het voelen van haar eigen agressieve gevoelens, ze delegeert deze onbewust aan de anderen en oefent onbewust druk, pressie (zie stap 2 in figuur 1) uit op de anderen om zich daadwerkelijk boos te voelen. De pressie lukt: een aantal groeps-

leden is echt boos aan het worden en uit dit (figuur 3). Ze hebben zich geïdentificeerd met de projecties van Liselot.

Scène 2

Therapeut Silvia (kijkend naar Liselot): Hoe is dat nou, om dit te horen?

Liselot: Ja, ik vind het echt, ik word een beetje kwaad merk ik, doe even normaal zeg. Laat me even uitpraten, ik zit midden in mijn

Figuur 3. De ontvangers hebben zich geïdentificeerd met de geprojecteerde inhoud van de zender (in dit voorbeeld: agressie). Zij gedragen zich daarnaar en keren zich met hun agressie tegen de zender.

verhaal. Ik ben nog helemaal niet klaar.
Therapeut Charles: Maar Liselot, hoor je nu ook wat ze zeggen?

Liselot: Nou nee, eigenlijk niet zo goed.

Therapeut Charles: hm.

Eric: Ik haak af als je praat.

Maaïke: Ja.

Eric: Ik kan niet meer luisteren.

Maaïke: Ik kan niks mee krijgen, je zit te praten, je zit te lullen (maakt een wegwerpgebaar).

Bespreking

De ontvangende groepsleden smeden zich aaneen en keren zich tegen Liselot, de zender. De groep is het erover eens dat het aan haar ligt. Liselot staat alleen in de groep en voelt zich onbegrepen.

De therapeut doorziet de dynamiek en maakt een interventie die helpend is voor de hele groep om te onderzoeken wat er gebeurt. In eerste instantie stimuleert ze het mentaliserend vermogen van Liselot door haar een vraag te stellen. De groepsleden voelen zich uitgenodigd om mee te denken,

maar ze zitten nog erg in hun eigen irritaties. Het is een begin van het veranderingsproces waarin de groep met behulp van de therapeut de geprojecteerde gevoelens tracht te verdragen en te verwerken, en op een manier terug te geven die voor Liselot wel te verdragen is. De therapeuten zullen echter meer moeten doen om de dynamiek van de projectieve identificatie om te zetten in een productief therapeutisch moment voor de gehele groep. Dat doen ze als volgt.

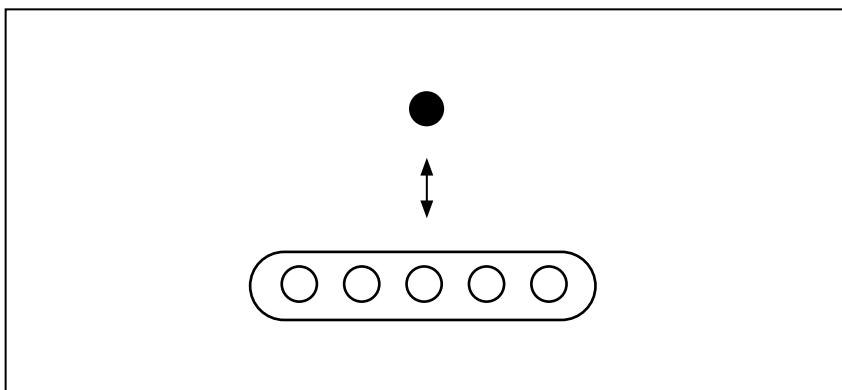
Scène 3

Therapeut Charles: Zou het kunnen zijn dat wat er nu hier gebeurt tussen jou en de groep, dat dat juist is wat er ook vaak in de buitenwereld gebeurt? (benadrukkend met armbeweging) Dat je je eigenlijk onbegrepen en niet gesteund voelt? Dat de ander je maar aanvalt en...

Liselot: Ja, en ik vind het ook wel heel lastig omdat ik niet goed weet wat ik er mee moet.

Therapeut Charles: Hhm.

Liselot: (rustiger) Ja, ik herken dat wel ja.

Figuur 4. De ontvangers van de projecties hebben zich er volledig mee geïdentificeerd, en vormen een stevige subgroep tegenover de zender van de projecties. De projectieve identificatie is compleet.

Therapeut Charles: Gebeurt het nu ook? Je krijgt alleen maar boze...

Therapeut Silvia: Als je telkens maar steeds opnieuw in dezelfde situatie belandt en je weet niet goed, ja, hoe dat komt.

Maaïke: Ja.

Liselot: Ja (kijkend naar Maartje die beweegt met haar armen)... ik merk ook dat ik vaak boos word, terwijl ik me eigenlijk heel onbegrepen voel. En ik weet ook niet zo goed wat ik daar mee moet en hoe ik dat, ja, hoe dat ook anders zou kunnen (krabbend aan haar been).

De groep is even stil.

Therapeut Charles: Maar je wil begrip en je krijgt boosheid.

Liselot: Ja.

Therapeut Silvia: Want hoe is dat dan voor de groep? Want ik merk bij meerdere mensen ergernis, frustratie, boosheid (heen en weer gebarend).

Therapeut Charles: Ik zit er precies tussen geloof ik (letterlijk bedoelend, zittend tussen Maaïke en Eric).

Bespreking

De therapeuten leggen nu actief een verband tussen wat zichtbaar wordt in de groep en patronen in het leven van dit groepslid. Ze duiden de discrepantie tussen wat ze nodig heeft, en wat ze feitelijk krijgt. Ze nodigen de groepsleden uit om hun eigen gevoelens van boosheid te onderzoeken, wat Liselot helpt om de projecties terug te nemen. Dat dit niet alleen helpend is voor haar, maar ook voor de andere groepsleden, laat het vervolg zien van het fragment.

Maaïke: Ja, ik vind het gewoon jammer... ik dacht in het begin dat we veel aan elkaar zouden hebben eigenlijk. En ik heb dat nog

niet zo gevoeld. En ik heb niet het gevoel dat we groeien (gebarend).

Hein: Maar ze vraagt: wat maakt je boos?

Maaïke: Nou, dat maakt me boos denk ik. Dat ik wel ben blijven investeren voor mijn gevoel maar dat ik niks terug krijg (wegwerpgebaar). Alleen maar hetzelfde verhaal.

Therapeut Silvia: Dat het niet lukt om contact te krijgen?

Maaïke: Ja... ja.

Eric: Dat herken ik ook, het is een hartstikke mooie meid (wijzend op Liselot) maar ze is hartstikke koud. Afgemeten. Een muur om zich heen.

Xandra: Dat vind ik ook wel een heftige uitspraak die je doet, hoor.

Eric: Wat is heftig aan mijn uitspraken?

Xandra: Koud... dat vind ik nog al wat... ik zie nu de onmacht wel geloof ik.

Liselot: Ja, het hoeft niet meer lang te duren en ik loop hier dadelijk de deur uit (knikkend naar de uitgang).

Therapeut Charles: Dat zou ik jammer vinden. Want ik geloof dat we hier wel een belangrijk onderwerp bij de kop hebben. Misschien is het ook wel lekker om af en toe boos te kunnen worden.

Maaïke mompelt iets en buigt naar voren.

Therapeut Charles: En misschien krijgt Liselot wel meer dan ze verdient.

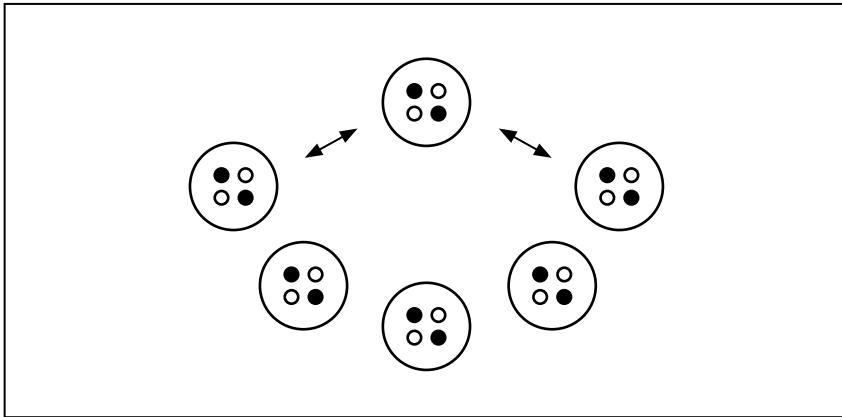
Maaïke: Ja, ik vind het ook niet aardig dat ik het zeg, maar ik vind wel, ja.

Eric: Maar het is wel waar.

Maaïke: Ja... zo voelt het wel ja.

Bespreking

De splitsing is opgeheven en elk groepslid is nu in meer of mindere mate betrokken bij gevoelens van boosheid die interacties in de groep, en daarbuiten, kunnen oproepen.

Figuur 5: Er is geen verschil meer in en tussen de zenders en ontvangers. Het geprojecteerde is gecontained door de groep.

Vragen voor de therapeut

Dit fragment demonstreert mooi hoe een potentieel destructief projectief identificatieproces in de groep, namelijk iemand fixeren in een zondebokpositie, omgekeerd wordt tot een constructief therapeutisch potentieel. Hiervoor is het nodig dat de groepspsychotherapeuten vertrouwd zijn met dergelijke processen en ook hun eigen tegenoverdracht goed kennen, zodat ze zich minder zullen laten verleiden ernaar te gaan handelen zoals de andere groepsleden wel doen. Om te kunnen blijven mentaliseren en de sterke gevoelens te containen die opgeroepen worden door projectieve identificatie, helpt het als groepspsychotherapeuten zichzelf en elkaar onderstaande vragen stellen:

1. Wat voel ik (in het hier-en-nu in de interactie met deze cliënt, met deze groep)?
2. Welke gedachten en fantasieën gaan er in mij om?
3. Verzet ik me hiertegen? Zo ja, kan ik het meer toelaten?
4. Wat wil deze cliënt mij laten voelen? En waarom?

5. Wat wil deze cliënt op deze manier aan mij laten weten?
6. Wat is de bedoeling ervan dat ik tijdelijk deze gevoelens te (ver)dragen heb (moet ik het een tijd bewaren, moet ik het in verwerkte stukjes teruggeven, moet ik het woorden geven, moet het ertoe leiden dat ik diepe empathie kan voelen)?
7. Welk verlangen gaat achter deze gevoelens schuil? Welke behoeften kleven hieraan?
8. Hoe kan ik woorden geven aan wat ik voel, aan wat er in mij omgaat?
9. Heb ik de woorden om hier iets van terug te geven aan mijn cliënt en aan de groep?
10. Is het voldoende als ik deze woorden in mezelf houd (stille duiding en containen)?
11. Of is ander gedrag van mijn kant al genoeg om verandering in gang te zetten?

Tot slot

In dit artikel doen we een poging om het zeer complexe maar ook veelvuldig voorkomende fenomeen projectieve identificatie zo

concreet mogelijk te omschrijven. We zijn ons ervan bewust dat we het fenomeen niet theoretisch uitgediept hebben maar ons hoofdzakelijk gericht hebben op de klinische praktijk. We leggen ook een duidelijk accent op de werkbare en constructieve aspecten van projectieve identificatie. Dat wil niet zeggen dat we de potentiële destructieve kracht van het fenomeen niet onderkennen. Het risico hierop is groot wanneer de geprojecteerde inhoud onvoldoende gecontaineerd kan worden door de ontvanger, wanneer hij om wat voor reden dan ook onvoldoende in staat is deze projecties te verdragen en te mentaliseren. Dat kan volgens ons komen door vele factoren die te maken hebben met de ontvanger zelf (eigen kwetsbaarheid, eigen belastbaarheid, tegenoverdrachtsconstellaties), of met de context (onvoldoende holding in het systeem, in de organisatie of in het team, druk vanuit de context zoals management, verzekeraars, de maatschappij). We zouden dan kunnen spreken van een *context collapse*. Deze term wordt gebruikt om de negatieve effecten van de sociale media aan te duiden. In deze tekst gaat het niet over de ineenstorting of het samenvallen van de verschillende sociale-mediagroepen, maar gebruiken we deze term om een vergelijkbaar fenomeen te duiden, namelijk het wegvallen van duidelijke contexten waardoor er regressieve fenomenen kunnen ontstaan in groepen en binnen het individu in die groep. Het lijkt ons relevant om verdere studie te verrichten naar factoren die bepalen of projectieve identificatie destructief of constructief werkt in een groep. De destructieve processen in groepen, waaronder projectieve identificatie, zijn onder anderen mooi uitgewerkt door Nitsun in zijn boeken

over de 'anti-group' (2014). De keuze die wij gemaakt hebben voor het benadrukken van de functie communicatie en het veranderingspotentieel van projectieve identificatie, is gelegen in onze eigen ervaring met groepen en hun krachtige therapeutische potentieel. Vaak schrikken heftige groepsprocessen collega's af, zeker indien men onvoldoende geschoold is in groepsdynamica. We hebben getracht met ons artikel juist deze collega's hoop te geven dat met kennis en training de meest heftige en complexe processen te benutten zijn als veranderingsagent in de therapie.

Dit artikel is in een andere vorm eerder verschenen als e-learning in PsyXPert, 2019-4.

Corine van der Veer is psychoanalytisch- en groepspsychotherapeut in eigen praktijk te Nijmegen en supervisor bij NVP, NVGP en DIT.

Anne-Marie Claassen is psychotherapeut/programmamanager bij de Boerhavenkliniek, een expertisecentrum voor persoonlijkheidsstoornissen te Hengelo, en supervisor schematherapie en NVP.

Literatuur

Bion, W. (1961). *Experiences in Groups and other papers*. London: Routledge.

Grossmark, R. (2007). The edge of chaos: Enactment, disruption, and emergence in Group Psychotherapy. *Psychoanalytic Dialogues*, 17(4), p. 479-499.

Kernberg, O.F. (1987). Projection and projective identification: Development and clinical aspects. *J Am Psychoanal Assoc*, 35(4), p. 795-819.

Holten-Basch, H. van (1999). Projectieve identificatie; wegwijzers en valkuilen. *Tijdschrift voor Psychotherapie*, 25(4), p. 223-241.

Shay, J. (2011). Projective identification simplified: recruiting your shadow. *International Journal of Group Psychotherapy*, 61(2), p. 238-261.

Nitsun, M. (1989). Early development: linking the individual and the group. *Group Analysis*, 22(3), p. 249-260.

Nitsun, M. (2014). *The anti-group: Destructive forces in the group and their creative potential*. London: Routledge.

Ogden, T.H. (1979). On projective identification. *International Journal of Psychoanalysis*, 60, p. 357-373.

Ogden, T.H. (1982). *Projective identification & psychotherapeutic technique*. New York: Jason Aronson.

Ogden, T.H. (1994). The concept of internal object relations. In: Grotstein, J.S. & Rinsley, D.B. (eds.). *Fairbairn and the origins of object relations*. New York: Guilford press.

Yalom, I. & Leszcz, M. (2005). *The theory and practice of Group Psychotherapy*. New York: Basic Books.
